

Projekt ma na celu zbadanie, w jakich okolicznościach oraz z jaką intensywnością nieświadomie stosowane, uproszczone rozumowania wpływają na decyzje podejmowane przez sędziów. Od wielu lat wpływ intuicji na decyzje podejmowane przez sądy stanowi przedmiot licznych dyskusji teoretycznych, które jednak nie prowadzą do jednoznacznych ustaleń. Z jednej strony formalizm prawniczy neguje oddziaływanie procesów nieświadomych na wyroki wydawane przez sądy, z drugiej zaś realizm przesadnie je akcentuje, twierdząc niekiedy, że ustalenia dokonywane przez sędziów z istoty rzeczy opierają się na intuicji. Punkt wyjścia dla proponowanego projektu stanowi odrzucenie obydwu skrajnych ujęć w celu zaproponowania takiego opisu działalności orzeczniczej sądów, który uwzględniałby wyniki badań empirycznych, w tym także eksperymentów zastępczych przeprowadzonych przy użyciu okulografu.

Badania te umożliwią ocenę stopnia wpływu procesów nieświadomych (intuicyjnych) na decyzje podejmowane w związku ze stosowaniem prawa. Projekt koncentruje się na poszerzeniu wiedzy dotyczącej opisanych po raz pierwszy przez Daniela Kahnemana i Amosa Tversky'ego konkretnych uproszczonych rozumowań, stanowiących swoiste poznawcze skróty myślowe określone przez nich, jako heurystyki. Do takich uproszczonych rozumowań należą: heurystyka zakotwiczenia, heurystyka dostępności, heurystyka reprezentatywności. Heurystyka zakotwiczenia polega na tym, że określone informacje dotyczące specyficznego przypadku traktuje się jako punkt odniesienia dla oceny dokonywanej względem innej sytuacji. Przykładowo, sąd w określonej sprawie przyznaje odszkodowanie o określonej wysokości, a jednocześnie inny sąd w sprawie podobnej traktuje poprzednie ustalenia jako punkt wyjścia, opierając się na nich, a jednocześnie nieświadomie ignorując występowanie istotnych różnic.

Heurystyka dostępności sprowadza się natomiast do uznania danego, zazwyczaj powszechnie znanego faktu za bardziej prawdopodobny w sytuacji, gdy osoba podejmująca decyzję w łatwiejszy sposób może sobie wyobrazić jego wystąpienie, nieświadomie ignorując jednak wpływ emocji czy też szczególny charakter sytuacji, która nie poddaje się w rzeczywistości łatwemu uogólnieniu, co prowadzi do istotnych błędów polegających np. na nieuzasadnionym uogólnianiu pewnych cech czy właściwości przypisywanych osobom, których zachowanie jest oceniane przez sąd.

Z kolei heurystyka reprezentatywności polega na stwierdzeniu podobieństwa danego zjawiska do typowego znanego, choć niekoniecznie reprezentatywnego zjawiska stanowiącego powszechnie znany przykład. Wspomniane heurystyki pozwalają na szybkie podejmowanie decyzji, prowadząc jednak niestety do błędów odnośnie do oceny sytuacji. W przypadku, gdy popełniane są one przez sędziów pojawia się pytanie, w jaki sposób można ograniczyć ich niekorzystny wpływ poprzez stworzenie mechanizmu zmuszającego do dokonania kontroli wydawanych decyzji w oparciu o świadome i racjonalne przeanalizowania sytuacji. Jednocześnie bowiem stosowanie heurystyk pozwala na szybsze podejmowanie decyzji, co ma niebagatelne znaczenie w kontekście działalności orzeczniczej sądów.

Cel projektu stanowi zatem, po pierwsze zbadanie wpływu oraz charakteru intuicji w konkretnych, typowych przypadkach wskazanych w nauce, w odniesieniu do prawa polskiego i europejskiego. Po drugie, istotne jest wskazanie przyczyn posługiwania się heurystykami przez sędziów, takich jak: konieczność dokonywania ocen, analiza danych statystycznych czy złożonych związków przyczynowych. Wskazać można kilka obszarów, gdzie sądy opierają się na wyżej wymienionych heurystykach, jak ma to miejsce w przypadku sądów rodzinnych i karnych, spraw dotyczących odpowiedzialności z tytułu wyrządzonej szkody, a nawet w orzecznictwie sądów konstytucyjnych. Celem badań będzie zbadanie tych obszarów pod kątem częstotliwości występowania powyższych zjawisk, a także analiza w oparciu o eksperyment zastępczy przyczyn wpływu intuicji na błędy poznawcze popełniane w związku ze stosowaniem prawa.

Wydaje się, że występująca powszechnie presja na zwiększenie efektywności działania sądów, w szczególności zaś szybsze wydawanie orzeczeń, prowadzi w sposób nieunikniony do częstszego posługiwania się heurystykami przez sądy. Wyniki prowadzonych badań mają pozwolić na identyfikację tych sytuacji, gdzie heurystyki prowadzą w sposób nieunikniony do błędów, a następnie opracowanie takiego modelu decyzji sądowego stosowania prawa, który na etapie toczącego się postępowania pozwoliłby ograniczyć negatywne skutki heurystyk, poprzez wyeliminowanie przyczyn posługiwania się nimi przez sędziów bądź też poddanie tego procesu swoistej następczej kontroli, ukierunkowanej na wyeliminowanie bądź przynajmniej ograniczenie skutków systemowych błędów poznawczych.

Dotychczas nie prowadzono takich badań w odniesieniu do prawa polskiego, czy szerzej europejskiego. Dla prawoznawstwa ich wyniki będą bardzo istotne, dotycząc niezwykle ważnego aspektu funkcjonowania systemu prawa. W odniesieniu do części empirycznej, będą one miały nowatorski charakter nie tylko w polskiej, ale także i europejskiej teorii prawa.